

14 Stoornissen in het autistisch spectrum

1 Inleiding

Dit thema gaat over stoornissen in het autistisch spectrum, kortweg autisme

Beroepscontext: als onderwijsassistent kun je ingezet worden in het werken met autistische leerlingen. Je hebt kennis en inzicht nodig over de achtergronden en mogelijke benaderingswijzen van deze leerlingen. Dit thema helpt je daarbij.

Autisme is een psychiatrische stoornis. Criterium daarvoor is dat de stoornis beschreven staat in de DSM IV, een handboek waarin alle psychiatrische stoornissen beschreven staan. Autisme is een gedragsstoornis. Hij blijkt uit gedrag.

Autisme treedt vaak op in combinatie met andere handicaps. Dat noem je co-morbiditeit. Je kunt daarbij denken aan doofheid of slechthorendheid, epilepsie of een verstandelijke beperking. Ongeveer tachtig procent van de autisten in Nederland, heeft er een verstandelijke beperking bij. Maar er zijn ook intelligente autisten.

Als de oorzaak van een stoornis in de persoon zelf ligt, noemen we de stoornis endogeen. Als de oorzaak buiten de persoon ligt, bijvoorbeeld na een ongeluk, spreken we van een exogene stoornis.

Kinderen met autisme zien weinig samenhang in de wereld om hen heen.

In dit thema komen aan de orde:

- 2 autistische stoornis
- 3 syndroom van Asperger
- 4 PDD-NOS
- 5 tips voor de praktijk

1

2 Autistische stoornis

Autisme kan veel uitingsvormen hebben. Daarom zegt men ook wel een stoornis in het autistische spectrum. Dat spectrum staat voor alle kleuren in het kleurenspectrum, en iedere kleur geeft een andere vorm van autisme weer. Het ene kind maakt geen oogcontact, een ander kan dat wel. Weer een ander kind kan stil terug getrokken in een hoekje uren lang blijven zitten, maar het is ook mogelijk dat hij veel, misschien te veel, op mensen afgaat. Er zijn dus veel vormen van autisme, met ieder een eigen naam en eigen kenmerken.

Stoornis in het autistisch spectrum:

- Wanneer spreek je van een autistische stoornis?
- Wie stelt de diagnose?
- Wat is de oorzaak?

2

2.1 Wanneer spreek je van een autistische stoornis?

Als je geen samenhang of betekenis ziet in alles om je heen, ben je afhankelijk van wat de omgeving uitlegt. Nu is ieder kind als het heel jong is, afhankelijk van die uitleg, maar een normaal gezond kind gaat al gauw zelf met de aangeboden informatie aan de haal. Het combineert en verbindt dingen tot categorieën.

Dat wat zo lekker ruikt en waar melk uit komt, is mama.

Dus als het kind mama niet ziet maar wel ruikt, is het kind al gerust en zeker van zijn voedselvoorziening. Geur=mama=borst=melk. Dat gaat natuurlijk niet met woorden, maar met mentale 'beelden' of indrukken. Ander voorbeeld: een ding met vier poten is een hond. Dat combineren en categoriseren komt bij autistische kinderen niet op gang. Wat je daardoor ziet is:

- a Een stoornis in het contact. Er komt geen normale moeder-kind binding tot stand en later is er geen contact met kinderen op school. Sommige kinderen houden zich totaal afzijdig. Anderen zoeken juist veel contact, maar het blijft éénrichtingsverkeer. Voor beide groepen blijven mensen onvoorspelbare wezens, die je niet echt kunt begrijpen of aanvoelen.
- b Veel autistische kinderen praten bijna niet. Anderen praten heel veel, maar op een vreemde manier. Bijvoorbeeld eentonig en met vreemde stem, vreemde woordkeus, veel herhalingen. Sommigen praten heel goed, maar ook daar merk je weer dat eenrichtingsverkeer. Vervolgens: bij alle autisten merk je een probleem bij gevoelens onder woorden brengen. Ten slotte: ze kunnen de intonatie en de mimiek van een ander niet ontcijferen.
- c Kinderen met een stoornis in het autistische spectrum vinden het moeilijk zich voor te stellen wat er een uurtje geleden geweest is, of wat er vanmiddag gaat gebeuren. Ze hebben pictogrammen of een korte tekst nodig om het programma van de dag te snappen. Ze kunnen zich ook moeilijk op iets voorbereiden, want dan moet je je kunnen voorstellen dat je het zo dadelijk gaat doen, en dat kunnen ze nu juist niet. Hetzelfde geldt voor iets verwerken, bijvoorbeeld een nare ervaring. Autisten hebben geen fantasie of een teveel aan fantasie, waardoor ze meegesleept worden in vaak angstige gedachte-spinsels die niets met de werkelijkheid te maken hebben.
- d Kinderen met een autistische stoornis hebben vaak een heel beperkte interesse. Ze blijven daarin steken en vervallen in eindeloze herhalingen, bijvoorbeeld de kraan open en dicht draaien, dezelfde muziek afspelen, een woordje herhalen, of een onderwerp herhalen.

2.2 Wie stelt de diagnose?

In sommige regio's houdt de GGZ zich hiermee bezig. In andere regio's moet je naar het Riagg en weer in andere regio's zijn speciale samenwerkingsverbanden of autismeteams.

2.3 Wat is de oorzaak?

Autisme wordt beschouwd als een stoornis met een neurologische oorzaak. Welke oorzaak, is onbekend, maar er is iets waardoor de hersenen anders reageren op sensorische prikkels. Elke prikkel blijft in een compartiment zitten en er komt geen verbinding tot stand tussen verschillende ervaringen. Vandaar ook dat deze kinderen weinig samenhang zien in de wereld om hen heen.

3 Asperger

Intelligente autisten worden ook wel hoogfunctionerende autisten genoemd. Kortweg HFA. Een ander woord is het syndroom van Asperger. Je ziet bij deze kinderen dezelfde verschillende verschijningsvormen als bij autisten, maar dan in mildere vorm. Leerlingen die hieraan lijden, zijn vaak de 'aparteling' van de klas. Ze zijn niet erg sociaal bekwaam, te onhandig om sociale patronen te begrijpen en te kunnen toepassen. Daardoor worden ze nogal eens gepest. Ze hebben net als alle autisten een neiging om eenzijdig bezig te zijn. Samen met hun hoge intelligentie kan dat er best toe leiden dat ze later in hun beroepsleven iets bijzonders presteren. Je zou dus over Asperger kunnen zeggen dat het een milde vorm van autisme is.

Voor de diagnose en de oorzaak geldt hetzelfde als bij autisme.

4 PDD-NOS

PDD-NOS is een aan autisme verwante stoornis; je spreekt niet van autisme omdat de persoon niet alle kenmerken van autisme heeft.

PDD-NOS is de afkorting van *Pervasive Developmental Disorder Not Otherwise Specified*, een Engelse naam voor stoornissen die worden gerekend tot de pervasieve ontwikkelingsstoornissen. Pervasieve ontwikkelingsstoornissen is de overkoepelende naam voor stoornissen waartoe ook het autisme behoort. Pervasief betekent (in het Latijn) doordringen. Het wil zeggen dat we bij pervasieve stoornissen te maken hebben met problemen die doordringen in verschillende ontwikkelingsgebieden van een kind. Dat kan bij kinderen met PDD-NOS de taalontwikkeling zijn, de motorische ontwikkeling, het reageren op prikkels.

Een kind met PDD-NOS heeft vooral moeite met zich op anderen richten en het eigen gedrag in sociale situaties goed te besturen. Omdat ze weinig sociaal begrip hebben, maakt dat hen angstig. Ter voorkoming van deze angst houden zij zich graag vast aan bekende regels en patronen. In hun interesses kunnen ze zelfs rigide en dwangmatig zijn. De problemen uiten zich bij een kind met PDD-NOS verschillend per leeftijd. De problemen worden groter naarmate het kind meer in de buitenwereld gaat functioneren.

Kinderen met PDD-NOS kunnen opvallen door:

- Onhandig en angstig gedrag in sociale situaties
- Weinig begrip en gebruik van non-verbale signalen (oogcontact, gelaatsexpressie, lichaamshouding)
- Het niet of nauwelijks leren van sociale ervaringen
- Het ontbreken van wederkerigheid in het contact
- Een eenzame, gesloten indruk te maken
- Zich angstig te tonen voor veranderingen
- Fanatiek vast te houden aan bepaalde routines
- Zich koppig en driftig te uiten (ingegeven door angst)
- Een eenzijdige belangstelling tonen
- Rigide en dwangmatige gedragspatronen te ontwikkelen
- Overgevoeligheid voor zintuiglijke prikkels
- Of juist weinig gevoeligheid voor geluiden, beelden, temperaturen of aanrakingen
- Een trage taalontwikkeling
- Eigenaardig ouwelijk taalgebruik
- Taal in alle gevallen letterlijk nemen
- Een onhandige, stijve motoriek

5 Tips voor de praktijk

1 Autisme

A Algemene aandachtspunten die voor alle stoornissen gelden:

- De aanpak komt tot stand in samenwerking met de interne begeleider, de ambulante begeleiding, en mogelijk de wijkverpleegkundige.
- Je bent op professionele wijze alert.
- Je vult je alledaagse constatering aan met gerichte observaties.
- Je gebruikt voor je observaties de opsomming van symptomen uit de theorie.
- Je gaat na of het gedrag effect heeft op de leerprestaties.
- Je levert effectief gegevens aan voor de leraar.
- Je bent desgewenst aanwezig bij overleg met de interne begeleider.
- Je voert aanwijzingen van de Interne begeleider en de leraar uit.

B Als een kind de diagnose 'autisme' heeft, zal de interne begeleider samen met de ambulante begeleider een handelingsplan opstellen. Daarin zullen de volgende elementen ongetwijfeld voorkomen.

- Autistische leerlingen hebben een heel specifieke manier van leren, die het gevolg is van hun stoornis
- Het leren blijft *fragmentarisch*. Autistische leerlingen vinden het moeilijk om samenhang in de leerstof te zien. Als je de plaatsen van alle provincies hebt geleerd, is het moeilijk te snappen dat je nu heel Nederland kent. Het geheel moet je dus als een extra stap aanbieden.
- Wat ze in de klas leren, *staat op zichzelf*, er is geen transfer. Het is heel moeilijk om wat ze geleerd hebben op een andere plaats toe te passen. Om in een winkel te kunnen afrekenen, moeten deze leerlingen dus in een winkel leren geldrekenen. Het onderwijs is zo realistisch als maar mogelijk is.
- Ze hebben moeite met abstract denken. Hun denken is ook *stroef*, dat blijkt wel uit het moeizaam toepassen van geleerde kennis of vaardigheden. De stroefheid blijkt ook uit moeite met planmatig werken, zelf een planning maken, reflectie over gemaakte taken.

- C Daarom is het belangrijk om aan de volgende aandachtspunten te denken:
- Houd het onderwijs concreet en aanschouwelijk.
 - Bied elke nieuwe stap aan als apart leerdoel.
 - Zorg voor een overzichtelijke leeromgeving. Ingewikkeldheid is voor een autist stress.
 - Heb begrip en geduld.
 - Zorg voor een overzichtelijk dagritme en weekpatroon, altijd hetzelfde.
 - Bied activiteiten en deeltaken een voor een aan, laat ze een voor een uitvoeren.

Valkuil

Uit medelijden jezelf opdringen met genegenheid. Een autist kan de vorm van jouw genegenheid waarschijnlijk niet hanteren. Ook daarin heeft hij overzichtelijkheid nodig.

2 Asperger

Elk kind met Asperger is ooit een keer gesignaleerd. Misschien kom jij zo'n kind tegen, waar nog niet van bekend is waar dat vreemde gedrag vandaan komt. Dan zul je goed moeten observeren. Als het kind al is gediagnosticeerd, zul je alleen te maken krijgen met een bestaande aanpak. Daar sluit je dan bij aan. Hieronder vind je enkele aandachtspunten die je in elke aanpak zult tegenkomen.

- A Een kind dat herhalingsdwang vertoont, heeft voorspelbaarheid nodig om zich te kunnen concentreren. Dus:
- Heldere dagindeling, geen veranderingen, geen verrassingen.
 - Als er iets nieuws komt, geef het kind dan de gelegenheid om eraan te wennen. Vertel kort van te voren wat er gaat gebeuren en laat als het kan iets zien. Bijvoorbeeld als het rekenboek uit is en er komt een nieuw boek. Voor het kind uit dat boek kan werken, heeft hij het nodig om er kennis mee te maken.
- B Een kind met een beperkte en dwangmatige interesse mag alleen op afgesproken momenten praten over het interessegebied.
- Als je daar een vast patroon van maakt, stopt het kind zichzelf als hij er op een ander moment over begint.
 - Sommige leerlingen kunnen weigeren werk te maken dat over iets anders gaat. Dan leg je helder uit dat iedereen op school over meer dingen leert en dat hij dat ook moet doen.
 - Tegelijk kun je de beperkte interesse wel gebruiken op andere leergebieden. Dan geef je hem een stukje zijn zin. Bijvoorbeeld als de sommen daar over kunnen gaan, of de spellingswoorden, dan help je het kind zich te concentreren.

- C Een kind met concentratieproblemen heeft strikt afgebakende taken nodig en strakke afspraken. Juist bij koppige leerlingen is dat belangrijk. Als deze regels tot een routine worden, draagt het bij aan productiviteit, en doorbreek je de spiraal van onaf werk. Het kind voelt zich competent en heeft minder stress. Dus:
- Het werk is zo-en-zo veel en het moet af zijn in die-en-die tijd.
 - Wat er niet af is, maak je af in de tijd-voor-eigen-interesse.
- D Een kind met zwakke sociale contacten bescherm je tegen pesten. Als het kind op de reguliere basisschool zit, kun je
- De groep uitleggen dat het een handicap is, een apart iets. Zo heeft iedereen wel iets apart.
 - Vestig aandacht op datgene wat hij goed kan. Dat verhoogt zijn aanzien in de groep.
- E Help het kind in het aangaan van vriendschappen. Soms moeten ze letterlijk de zinnen leren die je in vriendschapsrelaties tegen elkaar zegt. Dit geldt voor de sociale vaardigheden in het algemeen. Alle leerlingen moeten sociale vaardigheden leren, maar een normaal kind heeft intuïtief al veel opgepikt. Een kind met Asperger begint van voren af aan.

Valkuil

Omdat een kind met Asperger redelijk normaal lijkt, ben je geneigd toch dezelfde verwachtingen van hem te hebben als van een ander kind. Blijf alert en neem elke afwijking serieus. Ook dit kind kan niet omgaan met genegenheid zoals andere kinderen. Net zo min als een autist. Het is een lange weg om deelaspecten van sociaal functioneren aan te leren.